

ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISHDA XALQARO
HUQUQNING O'RNI

Sayfiyev Isomiddin Ikrom O'g'li

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti.

Xalqaro huquq fakulteti 1-11a-25 gruh talabasi

E-mail: sayfiyevismiddin18@gmail.com

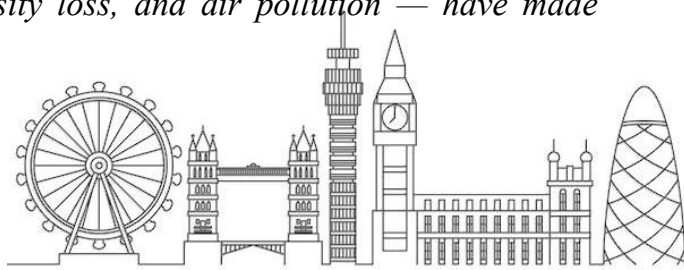
Annotatsiya: *Ushbu maqola xalqaro huquqning atrof-muhitni muhofaza qilishdagi rolini keng qamrovli tahlil qiladi. Global ekologik tahdidlar — iqlim o'zgarishi, tabiiy resurslarning kamayishi, biologik xilma-xillikning yo'qolishi va havoning ifloslanishi — xalqaro huquqiy mexanizmlarning barqaror boshqaruvdagi ahamiyatini oshirmoqda. Tadqiqot Stokgolm deklaratsiyasi (1972), Rio-de-Janeyro deklaratsiyasi (1992), Kioto protokoli (1997) va Parij kelishuvi (2015) kabi asosiy xalqaro hujjatlarni o'rganadi. Tadqiqotda maxsus e'tibor O'zbekiston tajribasiga qaratilgan: ekologik qonunchilik, milliy iqlim majburiyatlari va "Yashil iqtisodiyot-2030" strategiyasiga qaratiladi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, xalqaro ekologik huquq milliy siyosatni shakllantirish, monitoring va ijro mexanizmlarini rivojlantirish hamda xalqaro hamkorlikni mustahkamlashda muhim vosita hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *xalqaro ekologik huquq, barqaror rivojlanish, ekologik xavfsizlik, Parij kelishuvi, O'zbekiston ekologik siyosati.*

Аннотация: *Статья предлагает всесторонний анализ роли международного экологического права в охране окружающей среды. Усиление глобальных экологических угроз — изменение климата, истощение природных ресурсов, утрата биологического разнообразия и загрязнение воздуха — делает международно-правовые механизмы ключевыми для устойчивого управления. Исследование рассматривает важнейшие международные документы: Стокгольмскую декларацию (1972), Рио-де-Жанейрскую декларацию (1992), Киотский протокол (1997) и Парижское соглашение (2015). Особое внимание уделено опыту Узбекистана: экологическому законодательству, национальным климатическим обязательствам и стратегии «Зеленая экономика-2030». Работа показывает, что международное экологическое право играет решающую роль в формировании национальной политики, систем мониторинга и исполнения, а также способствует развитию международного сотрудничества.*

Ключевые слова: *международное экологическое право, устойчивое развитие, экологическая безопасность, Парижское соглашение, экологический мониторинг, Узбекистан.*

Abstract: *This article offers a comprehensive analysis of the role of international law in environmental protection. Growing global environmental challenges — such as climate change, resource depletion, biodiversity loss, and air pollution — have made*

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

international legal frameworks crucial for sustainable governance. The study reviews major international agreements, including the Stockholm Declaration (1972), Rio Declaration (1992), Kyoto Protocol (1997), and Paris Agreement (2015). Special attention is given to Uzbekistan's experience, covering its environmental legislation, national climate commitments, and the "Green Economy–2030" strategy. The research highlights that international environmental law is a key instrument for shaping national policies, enhancing monitoring and enforcement mechanisms, and fostering global cooperation.

Keywords: *international environmental law, sustainability, environmental governance, climate agreements, Uzbekistan environmental policy.*

Kirish

So'nggi o'n yilliklarda ekologik muammolar keskinlashib, tabiiy resurslarning kamayishi, global iqlim o'zgarishi va atrof-muhitning yomonlashishi insoniyat taraqqiyotini jiddiy xavf ostiga qo'ymoqda. Dunyoning deyarli barcha hududlarida havo ifloslanishi, suv tanqisligi, tuproqning unumdorligining pasayishi, issiqxona gazlari konsentratsiyasining ortishi va biologik xilma-xillikning kamayishi kabi muammolar tobora dolzarb tus olgan. Eng muhim jihat shundaki, ekologik falokatlar davlat chegaralarini tanlamaydi — ular global xarakterga ega va insoniyatning umumiy farovonligiga bevosita tahdid soladi.

Ana shunday vaziyatda xalqaro ekologik huquqning shakllanishi tasodifiy emas, balki tarixiy zarurat sifatida yuzaga keldi. Yakka holda hech bir davlat butun dunyo ekologik inqirozini bartaraf eta olmaydi. Shu sabab, mamlakatlar, xalqaro tashkilotlar va mintaqaviy tuzilmalar resurslarni tejash, majburiyatlarni taqsimlash va hamkorlik mexanizmlarini yaratish orqali ekologik muammolarni hal qilishga kirishdi.

O'zbekiston ham global ekologik siyosatning faol ishtirokchisiga aylangan. Mamlakat hududi iqlim o'zgarishiga juda ta'sirchan bo'lib, Orol dengizi fojiasi, suv tanqisligi, cho'llanish va havoning ifloslanishi kabi ekologik xavfli holatlar ustuvor masalaga aylandi.

Bugungi globallashuv sharoitida iqtisodiyot, siyosat, texnologiya va madaniyat kabi sohalarning rivojlanishi atrof-muhit bilan chambarchas bog'liq. Shu bilan birga, tabiatning izchil buzilishi va ekologik muvozanatning yomonlashishi insoniyat farovonligi va hayot sifati uchun bevosita xavf yaratmoqda. Yadro chiqindilari, havo va suvning ifloslanishi, yer resurslarining kamayishi, biologik xilma-xillikning yo'qolishi va cho'llanish kabi jarayonlar nafaqat alohida hudud, balki butun sayyorani tahdid ostiga qo'ymoqda.

Shuning uchun, atrof-muhitni muhofaza qilish masalasi nafaqat milliy, balki global darajadagi eng muhim vazifa sifatida qaraladi. Ekologik xavfsizlikka erishish uchun mamlakatlararo hamkorlik, xalqaro huquqiy mexanizmlar va transchegaraviy yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, atmosfera va suv havzalarining

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

ifloslanishi, o'rmonlarning kesilishi yoki iqlim o'zgarishi biror davlat hududidan chiqib, mintaqaviy yoki global oqibatlarga olib kelishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, atrof-muhitni muhofaza qilish xalqaro huquqning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida shakllanmoqda.

Ekologik masalalar inson huquqlari bilan ham uzviy bog'liqdir, chunki qulay va sog'lom atrof-muhitda yashash huquqi insonning ajralmas huquqlaridan biridir. BMT, Yevropa Ittifoqi, Afrika mintaqaviy tashkiloti va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan qabul qilingan deklaratsiyalar va konvensiyalar bu bog'liqlikni huquqiy jihatdan tan olgan. Xususan, 1972-yilgi Stokgolm deklaratsiyasida ilk bor "Insonning sifatli hayot kechirishi uchun atrof-muhitni muhofaza qilish zarur"ligi ta'kidlangan. Shu bilan atrof-muhitni himoya qilish ekologik, ijtimoiy, iqtisodiy va huquqiy jihatdan muhim vazifa hisoblanadi.

Adabiyotlar sharhi

Ilmiy manbalarda ekologik huquqning shakllanishi va rivojlanishiga oid yondashuvlar turlicha

Jahon adabiyotlari:

- D. Meadows (2014) Ekologik chegaralarning buzilishi global xavf ekanini urg'ulagan.
- J. Sachs (2015) Barqaror rivojlanish konsepsiyasini iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik o'lchovlarda tahlil qilgan.
- Kiss & Shelton (2007) Xalqaro ekologik huquqning asosiy tamoyillarini tizimli yoritgan.

Asosiy xalqaro hujjatlar:

- Stokgolm deklaratsiyasi (1972) — Ekologik huquqning falsafiy asoslari;
- Rio deklaratsiyasi (1992) — Barqaror rivojlanish konsepsiyasi;
- Kioto protokoli (1997) — Majburiy kvota tizimi;
- Parij kelishuvi (2015) — Global iqlim boshqaruvining asosiy modeli.

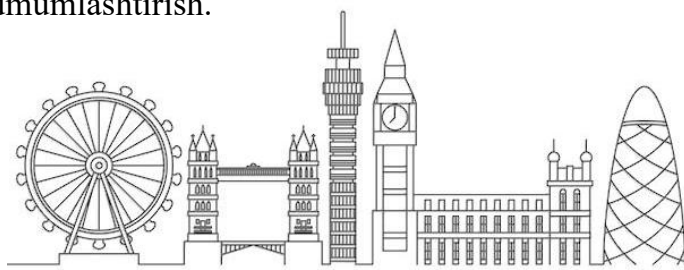
O'zbekiston ekologik-huquqiy bazasi:

- "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonun (2021);
- "Ekologik nazorat to'g'risida"gi Qonun (2013);
- "Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonun (2022);
- Prezidentning "Yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi-2030" qarori;
- O'zbekistonning Parij kelishuvi doirasidagi Milliy belgilangan hissasi (NDC).

Metodologiya

Tadqiqot bosqichlari

1. Xalqaro ekologik-huquqiy hujjatlarni tizimli tahlil qilish.
2. Xalqaro ekologik tashkilotlar faoliyati bo'yicha qiyosiy tadqiqot.
3. O'zbekiston ekologik qonunchiligiga xalqaro me'yorlarning ta'sirini o'rganish.
4. Monitoring va ijro mexanizmlarining amaliy samaradorligini baholash.
5. Ekspertlar fikrlari va ilmiy manbalarni umumlashtirish.

Tadqiqot metodlari

- Qiyosiy-huquqiy tahlil
- Kontent tahlil (BMT, UNEP, IPCC hisobotlari)
- Normativ sharh (moddama-modda)
- Sistemali yondashuv
- Analitik-ekspert baholash

Xalqaro ekologik huquq tushunchasi va shakllanish bosqichlari

Xalqaro ekologik huquq bugungi kunda nisbatan yangi, ammo tez sur'atlarda rivojlanayotgan xalqaro huquq tarmoqlaridan biridir. U davlatlar o'rtasidagi ekologik munosabatlarni tartibga soladi, transchegaraviy ifloslanish holatlarini nazorat qiladi, tabiiy resurslardan barqaror foydalanish qoidalarini belgilaydi va davlatlarning atrof-muhitni muhofaza qilish majburiyatlarini huquqiy jihatdan muvofiqlashtiradi. Oddiy qilib aytganda, xalqaro ekologik huquq — bu davlatlararo darajada atrof-muhitni himoya qilishga doir me'yorlar va prinsiplar majmuasidir.

Tarixiy nuqtai nazardan, ekologik huquq mustaqil soha sifatida XX asrning ikkinchi yarmida shakllana boshladi. Bunga sanoat inqilobi natijasida kuchaygan ifloslanish, biologik xilma-xillikning kamayishi va inson faoliyati oqibatida yuzaga kelgan transchegaraviy ekologik muammolar sabab bo'ldi.

Shakllanish bosqichlarini quyidagicha ajratish mumkin:

Birinchi bosqich (1940–1970-yillar) — ekologik masalalar global darajada endigina e'tibor qozonayotgan davr. Davlatlar asosan ikki tomonlama yoki mintaqaviy kelishuvlar orqali ekologik muammolarni tartibga solishga harakat qilgan. Shu davrda xalqaro ekologik terminologiya shakllana boshladi.

Ikkinchi bosqich (1972-yil, Stokgolm konferensiyasi) — xalqaro ekologik huquq mustaqil soha sifatida shakllana boshladi. Stokgolm deklaratsiyasi insonning toza va sog'lom atrof-muhitda yashash huquqini ilk bor rasmiy tan oldi va davlatlararo hamkorlik, transchegaraviy ifloslanishga qarshi kurash hamda ekologik xavfsizlik kabi masalalarni belgilab berdi. Shu konferensiya natijasida BMT tarkibida **UNEP** (United Nations Environment Programme) tashkil etildi.

Uchinchi bosqich (1992–hozirgi kun) — xalqaro ekologik huquqning kuchayishi, institutsional bazaning kengayishi va ekologik shartnomalarning ko'payishi davri. Rio-de-Janeyro sammiti, Kioto protokoli va Parij kelishuvi ushbu bosqich mahsulidir. Bugungi kunda xalqaro ekologik huquq atrof-muhitni himoya qilish bilan birga, barqaror rivojlanish, inson huquqlari, iqlim siyosati va iqtisodiy strategiyalarni ham qamrab oladi.

Asosiy xalqaro hujjatlar

Xalqaro ekologik huquq amaliy asoslar bilan mustahkamlanadi. Eng muhim hujjatlar quyidagilar:

- **1972-yil Stokgolm deklaratsiyasi** — insonning sog'lom va sifatli hayot kechirish huquqi ilk bor tan olindi, ekologik xavfsizlik, transchegaraviy ifloslanishga qarshi kurash va davlatlararo hamkorlik prinsiplarini belgiladi.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

- **1992-yil Rio-de-Janeyro sammiti** — Rio deklaratsiyasi va Agenda 21 hujjatlari ekologik xavf haqida xabardorlik, “Ifloslantiruvchi to‘laydi” prinsipi va barqaror rivojlanishga erishish bo‘yicha amaliy rejalarni yaratdi. Shu yilgi UNFCCC konvensiyasi iqlim o‘zgarishiga global yondashuvni shakllantirdi.
- **1997-yil Kioto protokoli** — rivojlangan davlatlarga issiqxona gazlarini qisqartirish majburiyatlarini yuklab, ekologik javobgarlikni birinchi bor huquqiy mustahkamladi.
- **2015-yil Parij kelishuvi** — iqlim isishining 1,5–2°C darajadan oshmasligini ta’minlashga qaratilgan va barcha davlatlarga ixtiyoriy majburiyatlarni belgilash imkonini berdi. Ushbu kelishuv barqaror rivojlanish, texnologik innovatsiyalar va moliyaviy mexanizmlar orqali ekologik muammolarni hal qilishga intiladi. O‘zbekiston ham Parij kelishuvini imzolagan va ratifikatsiya qilgan.

Xalqaro ekologik tashkilotlar

Xalqaro ekologik huquqning samarali tatbiqi ko‘p jihatdan tashkilotlarning faoliyatiga bog‘liq:

- **UNEP** — global ekologik monitoring, barqaror rivojlanishni targ‘ib qilish, ozon qatlamini himoya qilish va bioxilma-xillikni saqlash bo‘yicha davlatlararo hamkorlikni rivojlantiradi.
- **IUCN** — tabiatni muhofaza qilish bo‘yicha eng yirik xalqaro ittifoq, turlar xavfini baholash va tabiiy hududlarni saqlash bilan shug‘ullanadi.
- **Greenpeace** — ekologik jinoyatlar va ifloslantiruvchi faoliyatga qarshi jamoatchilik e’tiborini jalb qiladi, qayta tiklanuvchi energiya va iqlim adolatini targ‘ib qiladi.

Davlatlararo hamkorlik va majburiyatlar

Individual davlatlar harakati yetarli emas, chunki ekologik muammolar ko‘pincha transchegaraviy tusga ega. Shu sabab davlatlararo hamkorlik, texnologik yordam, ilmiy loyihalarda qatnashish va ekologik ogohlantirish tizimlarini yaratish muhim ahamiyatga ega. Masalan, Orolbo‘yi mintaqasida O‘zbekiston, Qozog‘iston, Turkmaniston, Tojikiston va Qirg‘iziston suv resurslaridan barqaror foydalanish bo‘yicha hamkorlik qilmoqda.

Ekologik diplomatiya va xalqaro aloqalar

Ekologik muammolar bugungi kunda diplomatik muzokaralarning ajralmas qismiga aylangan. Iqlim sammitlari, barqaror rivojlanish bo‘yicha forumlar va BMT COP konferensiyalari shular jumlasidandir. O‘zbekiston ham bu jarayonlarda faol ishtirok etib, xalqaro ekologik tashabbuslarni ilgari surmoqda. Masalan, 2022-yilda Prezident Shavkat Mirziyoyev BMT Bosh Assambleyasida Orol fojiasi bo‘yicha xalqaro hamkorlik zarurligini ta’kidladi va “Yashil makon” loyihasini e’lon qildi. Bu esa ekologik diplomatiya orqali xalqaro majburiyatlarni amalga oshirish va global hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Natijalar

Asosiy topilmalar

Tadqiqot natijasida quyidagilar aniqlandi:

1. Xalqaro ekologik huquq ekologik xavfsizlikning asosiy tartibotiga aylandi.
2. Stokgolm deklaratsiyasi davlatlarning ekologik mas'uliyatini belgilagan birinchi global hujjat sifatida tarixiy ahamiyatga ega.
3. Rio deklaratsiyasida ekologik siyosatning universal tamoyillari — “barqaror rivojlanish”, “ifloslantiruvchi to‘laydi”, “hamkorlik” kabi prinsiplar mustahkamlangan.
4. Kioto protokoli karbon kvotalari orqali global uglerod bozorini shakllantirgan.
5. Parij kelishuvi iqlim o‘zgarishiga moslashuv, moliyaviy mexanizmlar va texnologiya transferini xalqaro darajaga olib chiqqan.
6. O‘zbekistonning ekologik qonunchiligi xalqaro standartlarga mos ravishda modernizatsiya qilinmoqda.
7. Monitoring tizimlarining zaifligi ko‘plab davlatlarda xalqaro majburiyatlarning to‘liq bajarilmasligiga sabab bo‘layotgan omillardan biridir.

Jadval

Hujjat	Asosiy maqsad	Majburiyatlar	Ahamiyati
Stokgolm deklaratsiyasi (1972)	Globallashayotgan ekologik muammolarni tan olish	Davlatlar ekologik siyosatni shakllantirishi zarur	Xalqaro ekologik huquqning boshlanishi
Rio deklaratsiyasi (1992)	Barqaror rivojlanish	Ekologik mas'uliyat, hamkorlik, ekologik baholash	Barqaror rivojlanishning asosiy konsepsiyasi
Kioto protokoli (1997)	Issiqxona gazlarini kamaytirish	Sanoat davlatlari uchun kvotalar	Majburiy mexanizmlar yaratilgan
Parij kelishuvi (2015)	Global haroratni 1.5–2°C oralig‘ida ushlash	Milliy hissalar (NDC)	Eng yirik iqlim kelishuvi

Tahlil

Xalqaro huquqning real ta'siri

Bugungi global ekologik siyosatda xalqaro huquqning ta'siri nihoyatda kuchli. Masalan:

- Parij kelishuvi qabul qilingandan so‘ng dunyoda qayta tiklanuvchi energiya bo‘yicha sarmoyalar keskin oshdi.
- Kioto mexanizmi asosida 2000–2012 yillarda karbon kreditlar bozori shakllandi.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

• Xalqaro ekologik huquq tufayli ko'plab davlatlar ekologik qonunchiligini yangiladi.

O'zbekiston misolida amaliy muammolar va imkoniyatlar

Muammolar:

1. Monitoring stansiyalar sonining yetishmasligi.
2. Qishloq xo'jaligida suv isrofi yuqori.
3. Atmosfera havosi bo'yicha ma'lumotlar cheklangan.
4. Aholining ekologik madaniyati past.

Imkoniyatlar:

1. "Yashil iqtisodiyot strategiyasi-2030" orqali energetika, sanoat, transportda ekologik modernizatsiya.
2. Orolbo'yida xalqaro ekologik loyihalar.
3. Qayta tiklanuvchi energiya bo'yicha katta potensial.

Xulosa va takliflar

Xulosa. Atrof-muhitni muhofaza qilish bugungi kunda insoniyat oldida turgan eng muhim va dolzarb masalalardan biridir. Tadqiqot davomida xalqaro ekologik huquq shakllanish bosqichlari, asosiy xalqaro konvensiyalar va O'zbekistonning milliy qonunchiligidagi yondashuvlar chuqur tahlil qilindi. Xulosa o'rnida quyidagi asosiy fikrlarni ilgari surish mumkin: Avvalo, xalqaro ekologik huquq hozirgi bosqichda tizimli rivojlanib, ko'plab davlatlar uchun majburiy bo'lgan normalarni belgilamoqda. BMTning Stokgolm, Rio-de-Janeyro va Parijdagi yirik konferensiyalari global ekologik siyosatning shakllanishida muhim rol o'ynadi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining ekologik qonunchiligi so'nggi yillarda sezilarli darajada rivojlandi. Konstitutsiyaviy darajada ekologik huquq kafolatlandi, 1992-yildan boshlab qabul qilingan asosiy ekologik qonunlar va ekologik siyosatga doir strategiyalar mavjud. Biroq bu sohada tizimlilik, ijro mexanizmlari va jamoatchilik ishtirokida hali to'laqonli rivoj ko'zga tashlanmaydi. Bundan tashqari, xalqaro shartnomalarni milliy qonunchilikka implementatsiya qilishda ham texnik, ham institutsional muammolar mavjud. Bu esa xalqaro majburiyatlarning bajarilishida ayrim kechikishlar va noaniqliklarni keltirib chiqarmoqda. Shu bois, xalqaro tajribalarni ilg'or davlatlar tajribasini milliy kontekstda uyg'unlashtirish zarur. Bugungi bosqichda yangi yondashuvlarga ehtiyoj bor. Jumladan: Yagona Ekologik kodeks ishlab chiqish; Aarxus konvensiyasi kabi axborot ochiqligi va jamoatchilik nazoratini kuchaytiruvchi vositalarni joriy qilish; "Yashil" texnologiyalar va ekologik raqamlashtirishga asoslangan monitoring tizimlarini yaratish; Ekologik ta'lim va yoshlarning fuqarolik faolligini rag'batlantirish. O'zbekiston xalqaro ekologik hamjamiyatda o'zining faol pozitsiyasini ko'rsatmoqda. Xususan, Orolbo'yini ekologik innovatsion zona sifatida tan olinishiga erishgani, BMT SDG (barqaror rivojlanish maqsadlari) doirasida iqlim, suv va yer resurslarini muhofaza qilishga doir tashabbuslari xalqaro e'tirofga sazovor bo'ldi. Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, atrof-muhitni huquqiy muhofaza

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

qilishda milliy va xalqaro yondashuvlarning integratsiyasi, jamoatchilik ishtirokining kengayishi hamda ekologik ongni kuchaytirish orqali O'zbekistonning ekologik barqarorligi va iqlim xavfsizligi yo'lida samarali tizim yaratilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. United Nations Environment Programme (UNEP), Global Environmental Outlook Reports. [2] Stockholm Declaration on the Human Environment, 1972. [3] United Nations General Assembly Resolution 76/300, 2022.
2. Stockholm Declaration, 1972
3. Stockholm Declaration on the Human Environment, 1972
4. Rio Declaration on Environment and Development, 1992
5. Kyoto Protocol (1997)
6. Paris Agreement (2015)
7. O'zbekiston Respublikasining "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonuni, 1992
8. Convention on Biological Diversity (CBD)
9. Germaniya Federativ Respublikasining Federal Atrof-muhit Qonunlari (Umweltgesetzbuch)
10. Aarhus Convention implementation reports, UNECE.org
11. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yilgi tahrir).
12. "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonun (2021);
13. Ekologik nazorat to'g'risida"gi Qonun (2013)
14. "Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonun (2022);
15. Prezidentning "Yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi-2030" qarori;
16. Meadows, D. (2014). Limits to Growth: The 30-Year Update. Chelsea Green Publishing.
17. Sachs, J. (2015). The Age of Sustainable Development. Columbia University Press.
18. Kiss, A., & Shelton, D. (2007). International Environmental Law. Transnational Publishers.

